

ДРУГІ ВСЕУКРАЇНСЬКІ КУЛІШЕВІ ЧИТАННЯ З ФІЛОСОФІЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ

25-26 лютого 2010 р. в Чернігівському національному педагогічному університеті були проведені Другі всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури, присвячені 20-річчю кафедри філософії та культурології, яка й виступила основним організатором заходу. Слід згадати, що це перша наукова конференція, проведена після надання університету статусу національного.

Як зауважив на відкритті конференції проректор з наукової роботи ЧНПУ, професор **В.О.Дятлов**, Пантелеймон Куліш є універсальною постаттю, чия діяльність охоплює історію, літературу, філософію, а отже, через вивчення його спадщини можна розглядати історію культури України в цілому та Чернігівщини зокрема.

На першій сесії піднімалися проблеми теоретико-методологічних засад сучасної філософії етнокультури. Сутність нового підходу розкрив у своїй доповіді *“Філософія етнокультури як новітній напрямок народознавства”* професор **В.А.Личкова**. На його думку, сприяти подоланню уніфікаційних загроз, які несе з собою глобалізація, може філософія етнокультури як вища форма синтезу етнології, етнографії, естетики та інших філософських та культурологічних дисциплін. Її предметом є духовна географія краю, яка розглядається з точки зору діалектики універсального та національного. На думку доповідача, саме такий підхід здатний забезпечити справжній діалог культур. У наш час «вкоріненість» людини в рідні краєвиди, про яку писав М.Гайдеггер, опинилася під загрозою, оскільки медіапростір стає для сучасного городянина ближчим, ніж ландшафт власної землі. Це явище є особливо небезпечним для української ментальності, яка ґрунтується на таких архетипах, як кордоцентризм, софійність, антеїзм і здійснюється під сигналами Софії і Спаса.

На зв'язок теорії етнокультури з практикою гуманітарної освіти звернула увагу **О.Ю.Павлова** в доповіді *“Історія української культури в системі гуманітарного знання”*. З її точки зору, скорочення обсягу гуманітарного знання в сучасних ВНЗ залишає студента без контексту світової культури. При обмеженні циклу культурологічних дисциплін лише історією української культури, втрачається специфіка культурології. В процесі обговорення учасники конференції зійшлися на думці, що акцентуватися повинна не фактологічна історія культури, а її категоріальне осмислення на рівні осягнення парадигм, топосів, архетипів. **Б.В.Козак** у доповіді *“Проблема топосу у філософії етнології України”* для осмислення негативних моментів сучасної культурної ситуації України звернувся до топосів Будинку та Шляху. Перший з них є остовом буття, осередком затишку та впевненості, другий – образом тотальної невпевненості людини. В такому випадку Україна постає як мандрівник на Шляху, який ще тільки має усвідомити себе. Зовсім інакше пояснив *“Традиційні та новаційні проблеми вітчизняної художньої культури”* **Ю.Л.Афанасьєв**. На думку київського професора, криза культури має політичні, економічні, ментальні та культурологічні причини. Головною з них є остання, яка виявляється у відсутності системної теорії культури. Через це українське мистецтво втратило свою функцію формування Homo culturis, піддавшись

комерціалізації. Отже, саме розробка теорії, яка визначить сенс і завдання мистецтва, допоможе йому виконувати завдання культуротворення. Місце мови в процесі такого культуротворення розкрила **Л.Г.Райська** в доповіді “Українська мова в етноментальному просторі”. Вона підкреслила, що мова є чинником збереження національної ідентичності. Саме тому таким тривожним є факт, що зараз з 5400 мов Землі 60 % перебувають на межі зникнення; треба не допустити, щоб українська мова потрапила в цей список. Актуальну естетичну проблематику підняла професор **Г.С.Медникова** у доповіді “Філософська рефлексія життя і смерті у сучасному мистецтві”. На думку дослідниці, в сучасному мистецтві є помітним філософське осмислення амбівалентності та символічного взаємообміну життя та смерті, відповідно до поглядів Бодрієра та Фуко.

Друга сесія конференції була присвячена П.Кулішу як фундатору української філософії етнокультури та актуальним проблемам кулішезнавства. Цілісний аналіз історіософських поглядів Куліша презентував **С.Т.Мащенко** в доповіді “Методологічні позиції Кулішевого аналізу історії”. На думку дослідника, кліше про суперечливість світогляду Куліша є помилковим; навпаки, основні принципи залишилися для нього провідними все життя. Під впливом гегельянства Куліш писав про дію Абсолютного духу, який, однак, розумів деміфологізовано, як народний дух, зумовлений економічною, політичною та іншими системами. У творах Куліша помітний вплив не тільки романтизму, але й позитивізму, зокрема, він використовував теорію факторів та писав про поліцентризм історії, заклавши основи ідеї поступу, яку згодом розвинув Франко. Цю ж тему актуальності Куліша розкрив **О.О.Чорний** в доповіді “Українське буття XVIII-XIX ст. та його філософський аналіз у творах П.Куліша”. На його думку, в полі зору аналізу Куліша були такі п’ять елементів: родина, мова, освіта, релігія та історія, причому його ідеї залишаються актуальними і в наш час. **В.В.Красавіна** в “Мовному образі козацтва в історичному романі П.Куліша “Чорна рада» підкреслила неоднозначність ставлення Куліша до козацтва. У фольклорі та літописах, згодом у літературі, Січ постає як символ волі та честі. Куліш прислухається до цієї традиції, але на основі першоджерел додає нові деталі, зображуючи зміни у духовному світі Запорозжя часів Хмельницького та Руїни. Отже, митець деміфологізує козащину, показуючи її різнобічно, в історичному розвитку. Цьому ж роману був присвячений виступ **Ж.О.Янковської** “Використання фольклорно-етнографічних мотивів у романі П.Куліша “Чорна рада”, де було доведено, що в цьому романі автор проявляє себе як фольклорист та етнопсихолог. У дослідженні “Філософська лірика Пантелеймона Куліша” **В.І.Пуліна** показує світоглядний сенс поезії Куліша, для якої характерним жанром є історіософська релігійно-філософська медитативна думка, де відобразилися єдність національного і загальнолюдського. Цю ідею єдності унікального та загального продемонструвала на основі порівняльно-біографічного підходу **О.О.Остришко** (у співавторстві з В.А.Личковахом) у виступі на тему “Тенрі Торо і Пантелеймон Куліш: компаративний аналіз життя і творчості”. Тут були показані такі спільні для Торо і Куліша (а також для Л.Толстого) моменти як християнський та народницький пафос, прогресивні суспільні позиції, заклик до життя на лоні природи, котра визнається вищою красою.

Наступного дня секційні засідання конференції відбувалися в залах галереї сучасного мистецтва “Пласт-Арт”. Директор галереї **Б.С.Дедов** розповів про свою участь у створенні музею П.Куліша. В результаті чотирьох експедицій було знайдено місце поховання П.Куліша, Г.Барвінок та В.Белозерського, де був відновлений подарований Тарновським хрест, поставлено новий пам’ятник та реконструйовано дім Куліша. Зараз ведеться робота з відновлення садиби М.Костомарова. Директор Чернігівського обласного художнього музею **І.Г.Ральченко** виступила з інформацією “Роде мій красний: Галаганівська колекція в зібранні ЧОХМ”. Ця багата колекція була започаткована Г.Галаганом, відомим меценатом та суспільним діячем. Його популярність серед народу привела до того, що після жовтневої революції місцеві селяни не дали зруйнувати палац Галаганів, де й збереглася

колекція. Згодом вона була передана Чернігову, що й стало причиною створення в 1983 р. художнього музею.

Перша секція другого дня роботи була присвячена етнокультурній ідентичності українства. Тут надзвичайною актуальністю відзначався виступ **Є.В.Більченко** “*Мотив Чужого у формуванні етнокультурної ідентичності українців*”, адже для прикордонних культур, до яких належить й українська, стоїть складний цивілізаційний вибір. При цьому в підсвідомості людей спрацьовує бінарна опозиція Свій – Чужий, яка отримує конкретне наповнення в результаті політичного маніпулювання. В дію вступає редукційний стереотип: зведення всього розмаїття Чужого до його найпримітивніших виявів. Однак між опозиціями є перехідні зони, які Вальденфельс назвав “атопіями” чи “гетеротопіями”, чим призначенням є формування морального ставлення до Чужого як до Близького у вимірі загальнолюдських цінностей. В певному сенсі спорідненою як за міфо-архетипним осмисленням, так і за темою протиставлення Свого і Чужого була презентована **О.О.Колотовою** доповідь “*Світоглядні витоки філософсько-естетичної ідеї “дзеркала” (на прикладі слов’янської міфології)*”. В ній аналізувалися різні аспекти осмислення дзеркала, яке може виступати образом спекулятивного розуму, правди, всевидячого ока, мистецтва і навіть потойбічного світу. Виступ **О.С.Колесник** “*Характерництво в українському історичному романі*” був присвячений особливостям відтворення ірраціонального в культурній душі народу в сучасній історичній прозі. Одним з аспектів цієї теми в українській традиції є характерництво, з яким змикається образ Козака Мамаю, відомий також в образотворчому мистецтві та кінематографі. Незважаючи на свою амбівалентність, характерництво розглядається в літературі в основному позитивно, як символ сили народного духу. Наступні дві доповіді були присвячені українській групі “Неокласиків”. Це “*В.Брюсов та М.Зеров: компаративний аналіз філософсько-естетичних доміант творчості*” **К.П.Кондратенко**, та “*Несумісність естетичних позицій неокласиків з компартійною ідеологією*” **Т.В.Андрійчук**. У першій з них виділяється спільне та відмінне у творчості українського та російського поетів, у другій на матеріалах протоколів допитів з’ясовуються конкретні ідеологічні звинувачення, які висувалися Зерову та іншим неокласикам з боку радянських органів. Проблему традиції та її зламу в сучасній українській літературі підняла **Н.П.Нікітіна**. В її доповіді “*Ностальгія за селянською прозою, або можливий катарсис нації?*” стверджується, що українська ментальність за природою є селянською, пов’язаною з природою, і саме тому, коли в період Модерну проза перестала орієнтуватися на село, результатом стала втрата ідентичності. Тому для кращих зразків нової української літератури є типовими пошуки сенсу, розкриті як намагання повернутися до природної людини.

Друга секція була присвячена проблемам культурологічної регіоніки і відрізнялася значним розмаїттям тематики. Характерним для неї було також широке використання ілюстративного матеріалу. **С.М.Шуміло** у виступі “*Страсті Христові у творчості Дмитрія Ростовського*” привернула увагу до дещо незвичної для православної традиції уваги до фізичного аспекту Страстей Христових в циклі проповідей та молитов Д.Туптала (Ростовського). Окрім безумовного впливу католицизму, тут, як виявилось, можна знайти і вираження власне української барокової традиції. **О.І.Пономаревська** серед “*Регіональних особливостей народної іконографії Пресвятої Богородиці кін. XVIII-XIX ст.*” на теренах Чернігово-Сіверщини та північної Київщини назвала запізніле проникнення на цю територію стилю бароко та помітний вплив іконопису Росії та Білорусі, а також традицій старовірів. Аналіз народного живопису продовжила **С.М.Власенко** в “*Етнокультурних хронотопах в українській народній картині*”. Дослідниця показала, що народний художник зображує не реальність, а своє уявлення про неї, зокрема, структурує хронотоп за допомогою таких сакральних орієнтирів, як Світове дерево. З іншого боку, духовний світ Чернігівщини розкрила **М.О.Загорюлько** в доповіді на тему “*Емблематичність як засіб художньої виразності в поезиці “Чернігівських Афіні”*”, де була проаналізована відмінність між емблемою, символом та

ієрогліфом та наведені приклади найпоширеніших барокових емблем. Про свого великого земляка-сосничанина розповіла **М.М.Гирич** у виступі *“Мовностилістичний та художньо-образний аналіз кіноповісті О.Довженка “Земля», розглянувши творчість великого режисера в контексті естетики експресіонізму.*

Третя секція розглядала проблеми зв'язку духовності українства і сучасного гуманітарного дискурсу. В своїй доповіді *“Духовність української народної казки: від теорії до методики викладання культурології”* **М.В.Каранда** показала, як в українській казці, завдяки її укоріненості в православній антропології, виявляються такі вічні цінності, як істина, софійність, розум, віра. Це дозволяє відкривати у фольклорних текстах щоразу нові сенси, в тому числі використовуючи їх для ілюстрації філософських та культурологічних положень на заняттях зі студентами. Інший аспект духовності висвітила **О.В.Казновецька** у *“Ненасильницькості як ідеї та практиці слов'янського світовідношення”*, де було розкрито спірне положення М.Данилевського про культурну та історичну несхильність слов'янських народів до агресії. **В.В.Співак** у *“Проблемі бідності в проповідях Антонія Радивилівського”* розповів про обґрунтування цим українським мислителем сполучення милосердя та справедливості у ставленні до бідних, серед яких проводилося певне розмежування на “Своїх” та “Чужих”. Гендерні студії були представлені темами доповідей **Л.Б.Жижченко** *“Жанрова домінанта повісті О.Кобилянської “Земля» та Т.М.Шевченко* *“Гендерні аспекти у творчості Наталії Лівницької-Холодної”*, в яких проводилися паралелі між біографією авторок та їх героїнь. Спадщину класика актуалізувала **Ю.М.Мисюра** у виступі на тему *“Опозиція наївної та сентиментальної поезії в творчості Ф.Шиллера”*. З іншого боку, новітні форми художньої культури знайшли висвітлення у доповіді **Я.Д.Пруденко** *“Медіамистецтво - нова художня реальність”*, де постулювався перехід сучасної культури до неотехне як нового синтезу науки, ремесла та мистецтва. Як своєрідне узагальнення досвіду конференції можна розглянути доповідь **С.М.Киселиці** *“Про сакральність світоглядної істини: вірю чи вірую?”*, де пролунав заклик до пошуків шляху зростання віри як екзистенціалу людського буття, що відповідає традиціям української етнокультури.

Отже, тематичне поле конференції відрізнялося значною широтою, але водночас конкретні етнокультурологічні проблеми завжди знаходили своє місце в загальному контексті філософії, культурології, естетики, літературознавства.

За матеріалами конференції буде опубліковано збірку наукових праць з філософії етнокультури.

Олена Колесник

“СІВЕРЯНСЬКИЙ ЛІТОПИС”

Журнал.

Коректор О.В. Василенко.

Здано до набору 22.03.2010. Підписано до друку 25.06.2010. Формат 70x108^{1/16}
Папір газетний. Гарнітура Times New Roman Cug., Journal Sans. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 16,0. Обл.-вид. арк. 22,4. Тираж 800 прим. Зам. 7014.

Віддруковано на поліграфічній базі редакційно-видавничого комплексу
“Деснянська правда”.

14000, Чернігів, пр-т Перемоги, 62.